

Az 1867-1918 közötti időszak közigazgatás- és jogtörténete

**Dr. habil. Szabó Csaba
(Magyar Nemzeti Levéltár)**

Újvidék, Vajdasági Levéltár — 2019. április 9-10.

1848: A PARLAMENTNEK FELELŐS KORMÁNYZÁS LÉTREJÖTTE

ALKOTMÁNYOS MONARCHIA – 1848: 3. TC.

3. § *Ő Felsége, s az Ő távollétében a nádor s királyi helytartó a végrehajtó hatalmat **a törvények értelmében független magyar ministerium által gyakorolják, s bármelly rendeleteik, parancsolataik, határozataik, kinevezéseik csak úgy érvényesek, ha a Buda-Pesten székelő ministerek egyike által is aláíratnak.***

A közigazgatás szintjei **1848-ban**

- Államigazgatás területén: nincs változás
- Önkormányzatok területén:
 - Rendi önkormányzatok elvileg megszűnnek
 - Ideiglenes (átmeneti) szabályok a volt feudális önkormányzatok igazgatására
 - Municipalista–centralista vita nem megoldott
 - A közigazgatás polgári átalakulása befejezetlen

1848. XVI. törvénycikk

- A polgári jellegű, külön jogállást, privilégiumok alapján szervezett közigazgatási egységeket nem ismerő, egységes középszintű törvényhatóságok kialakítását a vármegyékről szóló 1848. XVI. törvénycikk ideiglenesen szabályozta.

A **monarchia** olyan államforma, amelyben az államfő tisztségét egy, általában az öröklési elv alapján meghatározott személy (császár, cár, király stb.) élethossziglan tölti be. A monarcha legitimitása tradíción alapszik. Magyarországon a Habsburg Házat négyszer is megfosztották a magyar tróntól:

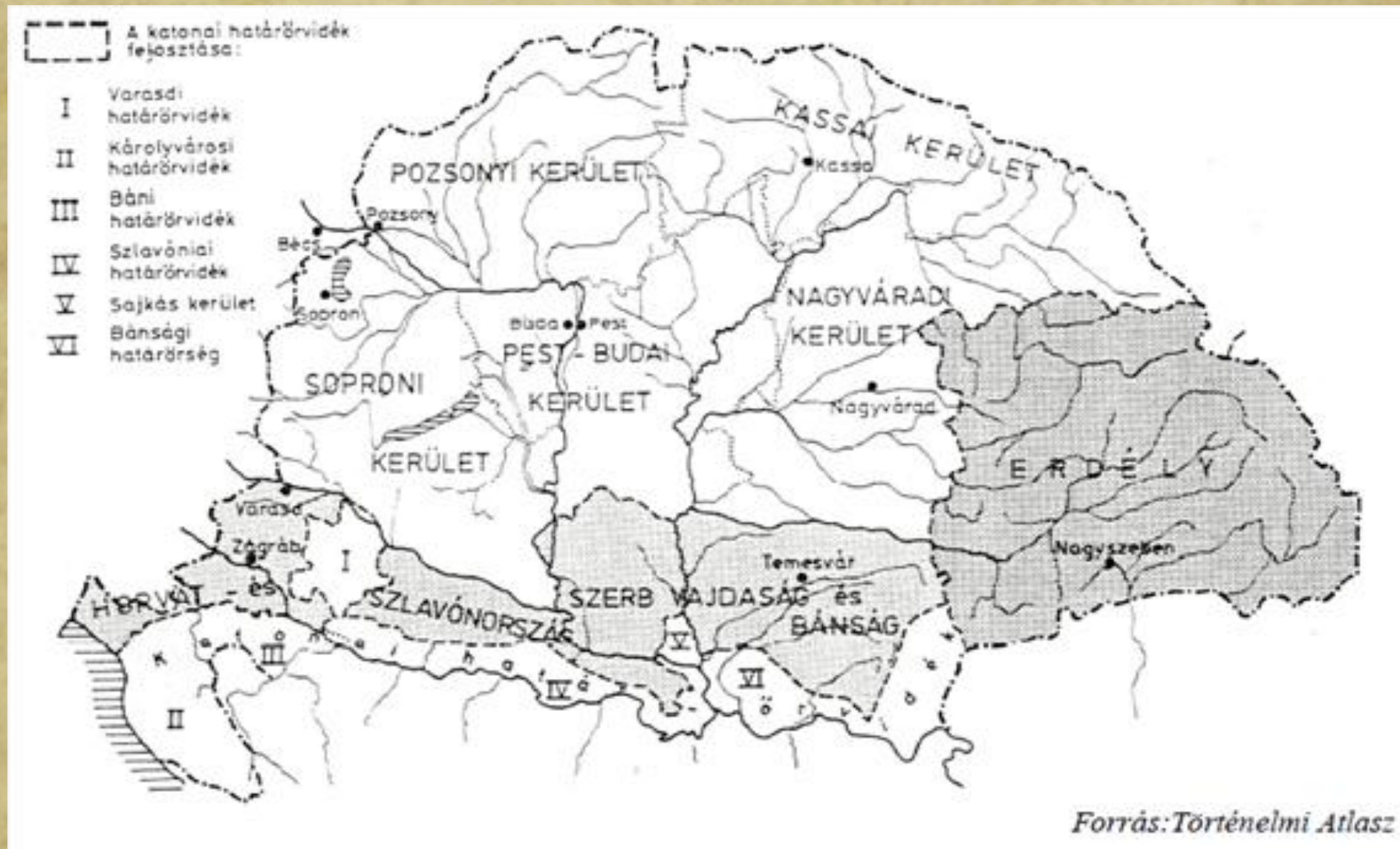
1. 1620-ban a besztercebányai országgyűlés a Habsburg Ház trónfosztásával magyar királlyá választotta Bethlen Gábor erdélyi fejedelmet, aki végül nem koronáztatta meg magát.
2. 1707-es ónodi országgyűlés,
3. **1849. április 14.** 4. 1921. évi XLVII. tc.

Közigazgatás a neoabszolútizmus korszakában

- Megszűnik Mo. önállósága, nincs magyar kormány
- Központi szerv: **helytartótanács** (helytartó)
- Helytartótanács 5 osztálya (kerülete), élén: „alelnök” / kerületi főispán
 - Buda
 - Pozsony
 - Sopron
 - Kassa
 - Nagyvárad
- Alsóbb szintek
 - megye (megyefőnök, 42 db)
 - járás (járásbi biztosok / szolgabírók, 244 db)

- Az ún. **Bach-korszakban** először ideiglenes, majd 1854-ben „végleges” területi reformot, közigazgatási racionalizációt hajtottak végre
- A történeti Magyarországot öt egyenrangú koronatarományra osztották fel:
 - 1. Magyarország
 - 2. Erdély
 - 3. Szerb Vajdaság és Temesi Bánság
 - 4. Horvát-Szlavónország
 - 5. Katonai határőrvidék

Magyarország közigazgatási beosztása 1849/1854–1860

Kormány és közigazgatás a **dualizmus** korában

- **1867. évi 8. törvénycikk**

a minisztereket a miniszterelnök javaslatára a király nevezi ki

- **1867. évi 12. törvénycikk**

Magyarország és Ausztria viszonya, a közös ügyek rendszere

- közös ügyek (és közös érdekű ügyek)
- delegációk és közös minisztériumok létrejötte
- magyar kormány hatáskörének szűkítése

■ **Kormány felépítése:**

- "ministerium" helyett **minisztertanács**
- osztályok helyett **minisztériumok** (szaktárcák)
- szakminisztériumok (szaktárcák) élén **miniszterek** állnak
- **tárca nélküli miniszterek**

- horvát-szlavón-dalmát ügyek (1868–1917)

- **1917: 11. tc.**

további négy tárca nélküli miniszter (népjólét, közélet, átmeneti gazdaság, választójog-ügyek)

■ **államtitkár**

- eredetileg a miniszterelnöki hivatal vezetője

- 1917: politikai államtitkár

- **1869: 4. tc.:** a közigazgatás és a bírói hatalom szétválasztása
- **Államigazgatást** a kormány alá rendelik
Hatáskörrelvonás a vármegyéktől (együtt azok polgári átalakulásával)
 - 1. lépés: **centralizáció**
 - 2. lépés: **dekoncentráció**
- Polgári **önkormányzatok** kiépülése
 - 1870-72: törvényhatóságok, községek, Buda-Pest tv.hatóság
(**törvényhatósági bizottság** létrejött a vmegyei kgy helyett)
 - 1886: törvényhatóságok és községek újabb szabályozása

Közigazgatási reform

- Az 1870., 1886. évi törvények a középszintű igazgatás szerveként a törvényhatóságot: a **vármegyét** és a **törvényhatósági jogú (thj.) várost** jelölték ki. A közigazgatás alsó fokán a községi törvények értelmében a fokozatonként elkülönülő **községek** helyezkedtek el.
- Az 1870. évi 42. tc. foglalta végül össze a területi, városi törvényhatóságok jogállását, feladatait, belső szervezeti rendjét
- az 1871. évi községi törvény a települési igazgatást szabályozta
- Az 1872. évi 36. tc. alapján egyesült Budapest

A Vármegyék

A törvényhatóságok a cenzusos országgyűlési választójogon és a virilizmuson felépült törvényhatósági képviselőtestületből, s kezdetben a választott, szakképzettség elsajátítására nem kötelezett tisztviselőkből állott.

Az **alispán** vezette a vármegyei közigazgatást, minden ügyben eljárta, amit nem utaltak más szerv hatáskörébe. A vármegye belső tisztviselői: a **főjegyző**, a **tiszti főügyész**, az **árvaszéki elnök** és az **állami szakigazgatás beosztott tisztviselői**.

A megye külső tisztviselői: a **főszolgabírák**, **szolgabírák** a járásban teljesítenek szolgálatot. A járás nem testületi szerv. A főszolgabíró a községek felügyeletét, irányítását látja el, hatósági jogkörben pedig elsőfokú fórum.

1876. XXXIII. törvénycikk

- Sor került a törvényhatóságok területrendezésére. Megszűnt a feudális eredetű területi önkormányzatiság, létrejött a modern magyar megyerendszer
- 63 vármegyére oszlott Magyarország és Erdély területe
- A városi törvényhatóságokat is újrarendezték, ezek száma 25-re csökkent az addigi 72 helyett
- A központi kormányzat az addigi 153 törvényhatóság helyett már csak 92-vel állt kapcsolatban

Vármegyék 1876 után

1876-ban jött létre a **közigazgatási bizottság**. Alapvető funkciója a koordináció biztosítása az önkormányzati igazgatás és a kihelyezett állami szakigazgatási (dekoncentrált) szervek között. Elnöke a **főispán**. A bizottság az önkormányzati közigazgatás tisztviselőit, az állami szakigazgatás vezető tisztviselőit (adófelügyelő, tanfelügyelő, államépítészeti hivatalfőnök stb.) és a törvényhatósági közgyűlés által választott, delegált tagokat fogta össze. Felügyeleti, fegyelmi és közigazgatási fellebbviteli jogkört gyakorolt. Havonként ülésezett. A fellebbvitelt – törvények alapján – plénumon és albizottságokban végezte (például: közegészségügy, gyámügy, adóügy, iparügy stb.).

A **törvényhatósági jogú város** első és másodfokon látta el a közigazgatás intézését. Szerepköre a megyéével rokon volt. Testületi szerve a **városi tanács**, első tisztviselője a **polgármester**. Vezető tisztviselői: a **polgármesterhelyettesek, főjegyző, tanácsnokok, árvaszéki elnök, tiszti ügyész**.

A városi igazgatásra jellemző az **ügyosztályrendszer** (a tisztviselőknek az egyes közigazgatási ágazatot vagy szakjellegű funkciót vezető tisztviselő köré, ügyosztályban történt csoportosítása: pénzügyi, katonai, oktatási, mérnöki, egészségügyi stb. ügyosztály).

A városoknak, szemben a megyével, jelentős magánvagyonuk is volt. A városok az államadókra is vethettek ki pótdadót, továbbá a város területén illetékeket, helypénzeket, vámokat szedhetett.

A községek

A községekről szóló törvény (1871: XIII. tc.) kimondta azt az alapelvet, hogy minden területnek valamely községhez kell tartoznia. A községhez tartozást a személyi kötelék is kifejezte. Ezt a célt szolgálta a községi illetőség intézménye.

A külön községi jegyzőt tartó, de rendezett tanáccsal nem bíró mezővárosokat, falvakat **nagyközségekké**, a közös jegyzőt tartó helységeket pedig **kisközséggé** minősítette. A kis- és nagyközségek a járási szervezet részét képezték, a megyével a főszolgabíró útján volt kapcsolatuk.

A község önállóan intézte belügyeit, s végrehajtotta a törvénynek, a kormánynak és a törvényhatóságoknak az állami és az önkormányzati igazgatásra vonatkozó rendelkezéseit.

Hatásköre kiterjedt a községi utakra, iskolákra, a mezei és tűzrendészetre, a szegényügyre.

A községi képviselőtestület végrehajtó szerve a **községi elöljáróság** volt. Az elöljáróság az egyedi tisztviselők (bíró, jegyző, esküdtek, közgyám, orvos) gyűjtőfogalma, külön hatáskörrel nem bíró szerv.

Köszönöm a figyelmet!